

ДО 70-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ В. С. ЧИШКА

Виповнилося 70 років від дня народження Віталія Сергійовича Чижка — ученого-історика, організатора науки, ініціатора створення і першого директора Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Віталій Чижко народився 5 червня 1951 р.¹ у селі Орв'яниця Дубровицького району Рівненської області. Наділений дивовижною енергією, жагою постійного руху вперед і пошуку нового, неймовірною працездатністю та креативністю натури, він належав до людей, які самі себе розбудували й утвердили в житті попри всі труднощі й примхи фортуни. Шлях Віталія Сергійовича був дуже непростим, що не кожному під силу. Він знав життя з усіма його складнощами й випробуваннями і був сповнений любові до нього. У свої 50 років мав право впевнено сказати: «Я прожив життя, і яке життя!» Сповнене безперервного руху, діяльності, дружнього спілкування з людьми!

Трудову біографію він розпочав у 1968 р. теслею на заводі. Упродовж 1969–1972 рр. служив у радіотехнічних військах протиповітряної оборони. Не погоджуючись залишатися сержантом у харківській «учебці», з її жорстко регламентованими порядками, за непокору був майже «засланий» на острів Сахалін. Але саме там відчув себе цілком вільним від усякої муштри й казенщини, про що потім завжди тепло згадував.

У час навчання в 1973–1978 рр. на історичному факультеті Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького (нині — Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)

¹ Оскільки «Українська біографістика» є фаховим науковим виданням, доречним буде додати коментар, призначений для фахівців. У низці авторитетних довідкових видань днем народження В. С. Чижка зазначено 5 липня 1951 р. — за його паспортними даними. Він здебільшого пояснював це своїм друзям тим, що батьки зареєстрували новонародженого сина із запізненням, коли, очевидно, бюрократична звітність за червень уже була закрита. Тому його й записали вже в липні. Але свої дні народження і 50-річний ювілей у 2001 році Віталій Сергійович відзначав саме 5 червня. Загалом в опублікованих у літературі, а особливо — на інтернет-ресурсах, відомостях про В. С. Чижка дуже багато помилок і неточностей.

вповні означилися лідерські якості Віталія Чишка, яскравий талант організатора — його поважали студенти, до його думки прислухалися викладачі, до нього тягнулися люди. Він міг згуртувати колектив як голова студентського профспілкового комітету і як керівник студентських будівельних загонів у Сибіру. Рішучість і самостійність Чишка, принциповість позицій, які незрідка доводилося обстоювати, боронячи інтереси студентів, не всім керівникам подобалася. Тому замість очікуваного прийняття до стаціонарної аспірантури Віталія Сергійовича після завершення навчання направили працювати до школи в Броварському районі Київської області. Показово, що, оцінивши особистість Чишка і неординарні організаторські здібності, усупереч настановам і правилам, його відразу призначили директором сільської школи, зрозуміло, на той час не кращої. Упродовж короткого часу він зумів згуртувати зусилля педагогічного колективу й вивести Заворицьку середню школу в число «зразкових», що тоді вважалося великим досягненням.

Навчаючись в аспірантурі спочатку заочно, із 1981 р. — на стаціонарі, а з 1983 р. працюючи в Інституті історії АН УРСР, В. С. Чишко підготував і в грудні 1984 р. захистив кандидатську дисертацію з проблем підготовки кадрів спеціалістів для сільського господарства — тематики досить типової для останніх радянських десятиліть. Пройшовши перший етап наукового становлення й гостро відчуваючи кризовий стан історичної науки перехідної доби, позначеної вже ідеями «перебудови», Віталій Сергійович у 1985 р. рішуче змінив профіль діяльності та перейшов на роботу до Відділення наукової інформації при Президії АН УРСР, а в 1986 р. — безпосередньо до апарату Президії.

Попри труднощі й економічні негаразди «перебудовних» років і першого десятиліття незалежності України, то був визначальний час для розвитку вітчизняної академічної соціогуманітаристики. Працюючи в 1986–1990 рр. ученим секретарем, а потім упродовж понад десяти років керівником Сектору суспільних наук, заступником начальника Науково-організаційного відділу Президії НАН України, ученим секретарем Секції суспільних і гуманітарних наук Академії, В. С. Чишко дієво долучився до розбудови організаційної структури соціогуманітарних досліджень, створення численних нових і модернізації існуючих установ Академії, значного розширення проблемно-тематичного діапазону їх досліджень відповідно до завдань утвердження гуманітарної сфери молодой суверенной держави, здобуття Україною інтелектуальної незалежності.

Саме ця праця, перебування в осерді подій наукового життя, атмосфері творчих дискусій щодо шляхів розвитку української акаде-

мічної науки, постійне спілкування з провідними діячами української науки остаточно сформували В. С. Чишка як ученого й організатора з великим досвідом і широким науковим світоглядом. Це закономірно обумовило важливий та відповідальний поворот на шляху Віталія Сергійовича як науковця: прийняти рішення полишити роботу над докторською дисертацією із соціальної історії України у ХХ ст. і взятися за абсолютно нову і незнайому справу, яка відтоді стала основною в його житті. Більше того — результатом усього його попереднього шляху як людини, громадянина і науковця.

Про важливість і необхідність відродження й розвитку біографічних досліджень, майже повністю згорнутих у радянські часи в Україні, потребу повернення забутих і замовчуваних імен та розбудову загальнонаціонального біографічного зводу в перші роки незалежності говорилося багато. Палкими ентузіастами у справі повномасштабного відновлення вітчизняної традиції біографічних досліджень, підготовки довідкових біографічних видань були, зокрема, відома дослідниця історії української науки, д-р істор. наук Л. В. Матвеева та коло її учнів. Автор цих рядків теж був причетним до таких дискусій. Але справа ця здавалася нам тоді майже «непідійнятною» — і через брак кваліфікованих фахівців у цій галузі, і через величезний обсяг роботи, яку належало зрушити з місця в досить-таки складній з економічного погляду, кризовій ситуації 1990-х років.

Створення в структурі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в 1993 р. спочатку відділу біографічних досліджень у щойно організованому Інституті рукопису, а в 1994 р. — самостійного спеціалізованого наукового підрозділу, Інституту біографічних досліджень, стало можливим виключно завдяки рішучості й непорушній вірі В. С. Чишка у важливість справи, його твердій переконаності в її успіху попри всі обставини, умінню створити атмосферу загального сприяння цій ініціативі в науковому співтоваристві, здобути підтримку авторитетних учених, переконати тих, від кого залежало прийняття відповідальних рішень. Підтримали створення Інституту біографічних досліджень тоді академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України акад. НАН України Я. Д. Ісаєвич, генеральний директор НБУВ акад. НАН України О. С. Онищенко, директор Інституту рукопису НБУВ д-р істор. наук, нині чл.-кор. НАН України Л. А. Дубровіна.

Досвід формування наукових підрозділів на нових або відроджуваних на «порожньому місці» напрямках — там, де в радянські часи було перервано наукову традицію, свідчить, що становлення їх як повноцінних академічних центрів, особливо щодо формування людського наукового потенціалу, пошуку оптимальних спрямувань

дослідницької діяльності, форм і методів роботи, завжди є болісним процесом проб і помилок, поступового просування вперед, яке триває чимало років. Не минуло це й Інституту біографічних досліджень. Насамперед це стосувалося підготовки друкованого багатотомного «Українського біографічного словника», який на початку діяльності Інституту вважався його основним пріоритетом. Швидка реалізація цього проекту виявилася неможливою, оскільки процес повернення із забуття переважної більшості імен діячів вітчизняної історії і культури тільки-но розпочинався. По-друге, практика підготовки біографічних багатотомників на зорі інформаційної революції вже поступилася в світі розгортанню динамічно наповнюваних електронних біографічних архівів. В. С. Чишко і сформований ним колектив науковців уже відчували ці зміни. Тому прозорливим рішенням Віталія Сергійовича було спрямування ще в середині 1990-х років загальних зусиль на формування електронних баз історико-біографічної та біобібліографічної інформації. Це дало можливість Інституту пізніше впевнено перейти до стратегії розбудови фундаментального електронного науково-інформаційного проекту — «Українського національного біографічного архіву».

Найбільшою науковою заслугою В. С. Чишка став розвиток ним на сучасних методологічних засадах нового самостійного напрямку вітчизняної соціогуманітаристики — української біографістики як дисципліни, що вивчає теоретичні та методичні проблеми біографічних досліджень, їх історичний досвід, стан, завдання й перспективи подальшого розвитку. Важливими віхами на цьому шляху стали написання Віталієм Сергійовичем узагальнювальної праці «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» (1996) та захист ним докторської дисертації «Біографістика як галузь історичної науки: історіографія та методологія» (1997). У наступному, 1998 р. дослідження В. С. Чишка були удостоєні премії ім. М. І. Костомарова НАН України. У 1999 р. Віталію Сергійовичу було присвоєно звання професора.

Варто зазначити, що за змістом і методологічним значенням монографія В. С. Чишка навіть відчутно ширше й вагомніше, ніж докторська дисертація, вимушено припасована ним до паспортних вимог визначеної ВАКом спеціальності. Насамперед тим, що в монографії він розглядав світову і вітчизняну біографічну традицію в річищі широкого наукового, культурного і літературно-мистецького поступу, а біографіку — як важливий напрям гуманітарної науки і культури, явище значною мірою літературне, метою якого є пізнання людини, а не спрямування дослідницької діяльності, жорстко підпорядковане вимогам історичної науки. Складником історичної науки є у В. С. Чишка

лише біографістика як спеціальна історична дисципліна, що вивчає теоретичні і методичні проблеми історико-біографічних досліджень.

Віталій Сергійович залишився в пам'яті вітчизняних і зарубіжних вчених-гуманітаріїв як науковець різнобічний і талановитий. Йому належить понад сто п'ятдесят наукових праць. Чимало з них вийшли друком у Польщі, Болгарії, Румунії, Греції, Чехії, Канаді, Німеччині, США.

Менш відомим, оскільки це не встигло знайти належного відображення в наукових публікаціях В. С. Чишка, є те, що на рубежі ХХ і ХХІ ст. в центрі його дослідницьких інтересів перебувало вже не вивчення минулого за допомогою методів історичної науки, а осягнення за допомогою біографіки самої людини, індивідуальності, особистості, її життєвого шляху, суб'єктивного світу її культури, переживань, досвіду. Згодом це визначило основне спрямування трансформації вітчизняної біографіки перших десятиліть ХХІ ст. і спрямованість творчих пошуків згуртованого Віталієм Сергійовичем колективу науковців.

В. С. Чишко був талановитим вихователем наукової молоді. За своє коротке життя він встиг підготувати 6 кандидатів наук. Спілкування з ним допомогло знайти власний шлях у науці багатьом академічним працівникам і університетським викладачам.

Раптова смерть, що настала 1 лютого 2003 р., на 52-му році життя, обірвала творчість Віталія Сергійовича на самому злеті, коли він був сповнений нових вагомих планів. Закладені ним засади й традиції дали змогу науковому колективу Інституту біографічних досліджень у суттєво відмінній ситуації перших десятиліть ХХІ ст., обумовленій стрімким розвитком інформаційної революції, формуванням у гуманітаристиці принципово нових світоглядних парадигм, вийти на більш високі обрії наукового пошуку, розширити творчий діапазон дослідницької проблематики, наблизити його до мейнстріму світової біографіки.

Колегам, учням, однодумцям, усім, хто його знав, Віталій Сергійович пам'ятний не лише як учений, організатор, учитель, а і як яскрава, харизматична особистість, яка своєю посмішкою, власним прикладом вселяла в усіх колег і однодумців упевненість у власних силах, у можливості розв'язання складних завдань, кликала до звершень. Він був Людиною великого серця, завжди готовою прийти на допомогу. Звичайно ж, як і в кожного, у нього були й свої слабкості, і свої вади. Але сам масштаб особистості скеровував усіх навколо нього звертати увагу лише на основне — його віру, оптимізм, креативність, незламну волю й рішучість.

Живучи в реаліях українського суспільства, обіймаючи відповідальні науково-керівні посади, Віталій Сергійович гостро відчував і

переживав непросту ситуацію, у якій перебувала українська наука, насамперед — гуманітаристика. Він чимало зробив для розв'язання багатьох складних проблем, подолання об'єктивних і суб'єктивних перепон на шляху наукового поступу. Принципово ставився до різного роду ділків і псевдореформаторів від науки. На той час не в кожного була твердість відмовитися від запропонованої «друзями» «зверху» державної нагороди до ювілею в обмін на хабаря. Був ініціатором багатьох реальних кроків до згуртування сил наукового співтовариства в Україні, а також розвитку творчого спілкування з установами й центрами зарубіжної науки та культури.

Таким його запам'ятало старше покоління науковців, таким Віталій Сергійович Чишко залишився в їх розумі й серці. Але дуже важливим є те, щоби такі світлі постаті не відходили з часом у забуття, а залишалися зразком і дороговказом у житті й праці для нових поколінь науковців. На пам'яті про попередників, їх прикладі тримаються традиції вітчизняної академічної науки. Тому особливого значення набуло започатковане Інститутом біографічних досліджень у 2005 р. проведення щорічних наукових читань із біографістики, присвячених пам'яті Віталія Сергійовича. Вони, поряд із виданням започаткованого Віталієм Сергійовичем ще в 1996 р. збірника наукових праць «Українська біографістика», стали реальною основою згуртування широкого наукового співтовариства зацікавлених дослідників-біографістів з усіх регіонів України та українського зарубіжжя.

В. І. Попик